

Život na margini i neprihvatljiva ponašanja u kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji

Kopecki, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:460788>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

KRISTINA KOPECKI

**ŽIVOT NA MARGINI I NEPRIHVATLJIVA PONAŠANJA U
KASNOSREDNJOVJEKOVNOJ I RANONOVOVJEKOVNOJ
SLAVONIJI**

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

KRISTINA KOPECKI

**ŽIVOT NA MARGINI I NEPRIHVATLJIVA PONAŠANJA U
KASNOSREDNJOVJEKOVNOJ I RANONOVOVJEKOVNOJ
SLAVONIJI**

Završni rad

JMBAG: 0303058034, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Istarska obitelj na razmeđu srednjeg i ranog novog vijeka

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna i ranonovovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marija Mogorović Crljenko

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Kristina Kopecki, kandidatkinja za prvostupnika povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Kristina Kopecki dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobriše u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Život na margini i neprihvatljiva ponašanja u kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobriše u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. ILOČKI STATUT I NJEGOVE ODREDBE.....	2
2. MARGINALNE SKUPINE.....	4
2.1. Pojam marginalnosti.....	4
2.2. Svijest i briga o marginalnim skupinama.....	4
2.3. Propisane zakonske odredbe za (ne)poslušnu djecu i njihovo nasljeđivanje dobara.....	6
2.4. Zakonske odredbe o neprihvatljivim ponašanjima koje su narušavale ugled i čast pojedinca.....	7
3. PROSTITUCIJA I BLUDNIŠTVO.....	9
4. VJEŠTIČARENJE I PROGONI VJEŠTICA.....	12
5. KOCKARI I IGRE NA SREĆU.....	15
6. RAZBOJNICI, PROVALNICI, KRADLJIVCI.....	17
7. UBOJICE.....	20
ZAKLJUČAK.....	22
LITERATURA.....	24
SAŽETAK.....	27
ABSTRACT.....	28

UVOD

Razvijanje mikro historije posljednjih godina donosi nam sasvim novi pogled na pojedina razdoblja u povijesti. Zanimanje za malog i običnog čovjeka pokazalo se vrlo važnim znanstvenicima, kako bi bolje i kompletnije razumjeli događanja i ondašnje društvo. Osim što su takva istraživanja rezultirala pregrštom novih informacija i zanimljivih radova iznijela su i događaje onih ljudi koji su hodali na samom rubu devijantnog ponašanja ili su se našli s druge strane zakona. Razvitkom ove grane historiografije i žene, do tada nevidljivi čimbenici iliti samo pokretni kotačići neizostavni za funkcioniranje društva, izlaze iz sjena muškaraca i dobivaju svoje „mjesto pod suncem“. U ovom će se radu naći bludnice, prilježnice, kradljivci, ubojice, kockari, napušteni i svi oni koji su kršili zakone u kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji. Što bi to bilo društveno neprihvatljivo ponašanje za ondašnje doba jasno se da iščitati iz srednjovjekovnog Iločkog statuta koji sadržava mnoge zakone i kazne za osobe s devijantnim ponašanjem. Njegove odredbe čine srž ovoga rada te ću se po njegovim zakonima, odredbama i kaznama fokusirati na pojedinačne grupacije ljudi. Kako su se s druge strane nalazili i muškarci i žene, neki više neki manje, rad će biti podijeljen tematski po problematičnim ponašanjima.

Za područje istočne Slavonije pojedinim dijelovima života ovih marginalaca bavilo se svega nekoliko povjesničara poput Damira Karbića i Marije Karbić, dok je puno više djela s ovom tematikom napisano za Zagreb i Gradec. Ti radovi i analize svakako su uz Iločki statut bili polazišna točka ovoga rada, no do sada još nije objavljena veća studija koja se bavila i koja bi pokrila sve aspekte takvog načina života.

1. ILOČKI STATUT I NJEGOVE ODREDBE

Iločki statut posebno je važan i neizostavan povijesni izvornik za proučavanje pravnog karaktera srednjovjekovnog Iloka, ali i Slavonije i Ugarske. Pripada skupini tavernikalnih tekstova te je najvećim dijelom prijepis budimskog izvornika. Izuzetak je prvi dio knjige koji je privilegij Nikole Iločkog svom gradu Iloku. Tavernikalni tekstovi, zakoni i ostali pravno regulativni spisi donosili su se u kraljevskim slobodnim gradovima gdje je tavernik imao i pravo sudbenosti osim što je bio upravitelj prihoda i čuvar riznice.¹ Statut nastaje tijekom prve polovice 16. stoljeća kada je grad u vlasništvu obitelji Iločki. Zašto je Ilok dobio ovakav pravni tekst bez obzira na to što nije bio slobodan kraljevski grad dalo bi se samo pretpostaviti. Jedan od mogućih razloga je i taj da je Ilok bio značajno vjersko središte i utjecajan posjed velikaške obitelji.² Veliko je značenje imao i u obrani ugarskog kraljevstva od osmanlijske opasnosti dok je najvjerojatniji razlog bio Nikola Iločki koji je pravno izjednačio svoj grad s Budimom.

U samom uvodnom dijelu spominju se „oštroumni pređi“ koji su sastavili zakone kako bi ljudski rod sačuvali u pokornosti te je korisno da i Ilok ima prikladne zakone koji će građanima služiti u korist.³ Stoga su sudac Stjepan Tot i prisežnici Nikola Lengjel, Klement Nag i Stjepan Matus stupili pred Veličanstvo moleći da prihvati njihov zahtjev za zakone uz posredovanje javnog bilježnika grada Iloka Franje Izdencia. Knjigu zakona prihvatili su i odobrili već spomenuti velikodostojnici, a narodu ju je predstavio biskup Toma na dan svete Lucije 1525. godine. Statut je strukturiran u pet knjiga koje su razdijeljene u 196 poglavlja. Prva knjiga sadržajno opisuje tko sve ima pravo ući u uži izbor velikodostojnika u gradu, tko ih može naslijediti te koja prava imaju. U prvoj knjizi osim strukture rada u gradu nesistematizirano se nalaze i odredbe o stvarnom, nasljednom i obveznom pravu. U drugoj knjizi naći ćemo sve zakonske odredbe koje se tiču granica na oranicama, vinogradima, okućnice i slično. Zakonske odredbe koje određuju što se sve smije, a što ne smije raditi na korist ili štetu susjeda te prava nasljeđivanja nakon nečije smrti.

¹ Darko Vitek, „Povijesne okolnosti nastanka Iločkog statuta“, u: *Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje*, ur. Tomislav Raukar, Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, 2002., 28.

² Isto, 38.

³ *Statut grada Iloka iz godine 1525.*, priredio Rudolf Schmidt, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, Zagreb, 1938.; prijevod objavio Lovro Kiš, *Statut grada Iloka iz 1525.*, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1970.(dalje: Iločki statut)

Treća knjiga govori, nam, pak o kaznama za prolijevanje krvi, kako se treba postupati prema nasilnicima, koje su kazne za povredu žena, o razbojnicima, pljačkašima, kradljivcima i onima koji ne poštuju sučeve odredbe. Predzadnja, četvrta knjiga svojim sadržajem nastavlja se na pojedine odredbe iz prve knjige koje se tiču nasljedstva. U njoj su potanko opisani svi uvjeti i prilike u kojima netko može nešto naslijediti. Govori se i o oporukama te o nasljednikovim pravima. U posljednjoj se knjizi pomalo retrospektivno vraćaju zakoni o sucima i bilježnicima te se nadovezuju novi zakoni o trgovcima i obrtnicima na one već iznesene u prvoj knjizi.

Za rad je bitan tekst svih pet knjiga jer se u svakoj nalazi poneki zakon koji odgovara temi. Kako sam rad podijelila tematski tako će i svi zakoni biti izmiješani no svakako će uz njih biti postavljena bilješka gdje se točno u Statutu mogu pronaći.

2. MARGINALNE SKUPINE

2.1. Pojam marginalnosti

Kada se govori o marginalnosti automatski se taj pojam poistovjećuje s gospodarski društveno lošim položajem i malim čovjekom koji je ovisan o drugima, često i ugnjetavan, na rubu egzistencije, u neprekidnoj opasnosti da padne preko ruba. Tako je pitanje marginalnosti neraskidivo vezano s pitanjem o pripadnosti i identitetu koji se u svojoj suštini uvelike razlikuje i uvjetovan je različitim kriterijima: spolu, imovinskom statusu, građanskom statusu, vjerskoj pripadnosti, obrazovanju, stupnju slobode, profesiji... Svi ovi kriteriji razlikuju se, pak, i u percepciji njihove okoline. Dok će neke društvo i okolina smatrati svojim članovima i nastojati im pomoći, druge će odbaciti i nastojati eliminirati iz svoje sredine.⁴ Ovdje je važno naglasiti da su se i plemići znali boriti za svoje egzistencijalne potrebe. Vrlo lako su mogli pasti preko ruba vlastitog društvenog položaja i naći se u marginalnim skupinama. Doduše taj bi pad vjerojatno bio puno blaži nego nekog siromaha, građanina ili seljaka, ali svakako je bio bolan i sramotan.

2.2. Svijest i briga o marginalnim skupinama

U srednjovjekovnim gradovima postojala je svijest o siromasima te se gradska vlast različitim načinima pokušavala brinuti o njima. Ovaj marginalni sloj najmanje je jedinstven, te je raspon siromaštva ovisio o intenzitetu i uzroku zapadanja u bijedu.⁵ Neki od načina brige gradskih vlasti su zakonske odredbe, izdvajanje novca iz gradske blagajne, oporuke pojedinaca i institucija hospitala.⁶ Kako zvuče zakonske odredbe možemo vidjeti u statutu. Glava šesnaesta Knjige I. donosi odredbu po kojoj bi svi muškarci koji bi pobjegli, ubili ili iz bilo kojeg razloga ostavili ženu, a baštinika ne bi imali, morali sva svoja dobra razdijeliti na tri dijela. Jedan dio pripao bi Crkvi, drugi siromasima, a treći za uzdržavanje grada.⁷ I baština onih koji bi umrli bez

⁴ Damir Karbić, „Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., 17.

⁵ Damir Karbić, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. Do početka XVI. stoljeća", *Historijski zbornik*, XLIV, 1991., 53.

⁶ Suzana Miljan, „Siromasi kasnosrednjovjekovnoga Zagreba.“ *Povijesni prilozi*, 42., 2012., 81-102.

⁷ Iločki statut, knj. I., gl. 16.

nasljednika i oporuke dijelila bi se na tri dijela od kojih je jedan dio išao siromasima i djevicama.⁸ Propisano je da oporuke čiji su vlasnici bili dužnici nisu imale nikakve vrijednosti dok se dugovi u cijelosti nisu isplatili. Tek ako je nešto od dobara ostalo moglo se podijeliti nasljednicima i siromasima.⁹ Striktno je navedeno i da se oporuke ne rade kod crkvenih vlasti ako se ne tiču pobožnih svrha: brige za siromahe, za sveta hodočašća ili za samu zgradu Crkve.¹⁰ Gradske vlasti pobrinule su se ovakvim zakonima barem nešto osigurati i podijeliti siromašnima, ali vidimo i da su i pojedinci vrlo često barem mali dio svoje imovine namijenili upravo njima. Do svijesti o postojanju cijele jedne grupacije u vlastitoj sredini i solidarnosti prema njima došlo je zbog sve većeg porasta siromaha, otvaranjem sve više hospitala, te su se ljudi morali suočiti i s ovim problemom. U prilog ostavljanja siromasima ide i činjenica da su u drugoj polovici 13. st. oporuke počeli pisati svi slojevi društva te su postale uobičajena pojava, kao i činjenica da se sve više počinju javljati kršćanski redovi kojima su siromaštvo i pobožnost najveći motivi. U takvom kršćanskom duhu najviše se milostinje dijelilo u vrijeme blagdana, što nam samo potvrđuje da su se temeljna načela socijalnog kršćanstva uvelike održavala. Davala su se drva za ogrjev, ulje za svjetiljke te ponešto mesa i vina. I ovi milodari imali su svoju funkciju. Zbog zabrinutosti čovjeka za život poslije smrti milodari su se dijelili siromašnima kako bi oni molili za svoje dobročinitelje da dobiju oprost grijeha.¹¹

U sklopu brige za siromahe gradske zajednice podržavale su i već spomenutu instituciju hospitala koja se brinula za nemoćne, bolesne i siromašne. U većim gradovima znalo ih je biti i više. Primjerice u kasnom srednjem vijeku u Zagrebu su postojala četiri hospitala i jedan leprozorij.¹² U sklopu hospitala vrlo često se nalazilo i nahodište u kojem je postojala skrb za napuštenu djecu. Djeca su se u nahodištima najčešće nalazila zbog neimaštine, nepovoljnih okolnosti i uvjeta za život, a u velikom postotku bila su to djeca marginalaca kod kojih su izvanbračni porodi i napuštanje bili česti. Nahodišta su imala vrlo razgranatu mrežu dojilja koje su u svojim vlastitim domovima skrbile o štíćenicima. Za to su uzimale novčanu naknadu te zavoje i

⁸ Iločki statut, knj. I., gl. 8.

⁹ Iločki statut, knj. IV., gl. 16.

¹⁰ Iločki statut, knj. I., gl. 11.

¹¹ S. Miljan, „Siromasi kasnosrednjovjekovnoga Zagreba.“, 82.

¹² Isto, 93.

povoje.¹³ Takva djeca bila su trajno odvojena od roditelja, bez veće podrške, emocionalne i ekonomske zaštite.

2.3. Propisane zakonske odredbe za (ne)poslušnu djecu i njihovo nasljeđivanje dobara

Mnogi ljudi s ruba društva u tu su skupinu ušli već rođenjem te za bolji život nisu znali ili imali prilike. Zakoni u statutu propisivali su kazne i nagrade za neposlušnost i poslušnost djece roditeljima. Statut propisuje da su poslušnost i briga o roditeljima kada oni ostare bile najvažnije zadaće djece. Onaj tko je bio lakouman, buntovan i neposlušan te nije sukladno odredbama statuta poštivao roditelje i brinuo o njima, roditelji nisu bili dužni ništa ostaviti u nasljedstvo. Takvim sinovima i kćerima bili su dužni dati nešto u vrijednosti jedne forinte i to za života. Ipak statut prepušta volji roditelja slobodu prilikom oporučne razdiobe dobara kome će oni oporučno što ostaviti. Sva nasljedna dobra roditelja prelaze na sinove i kćeri koji su im uslužni i poslušni.¹⁴ Statut propisuje i odredbe za djecu koja bi majku ili oca sramotili pogrdnim riječima ili ranili udarcima. Ako ih roditelji prijave sucu propisano je da će izgubiti svaki dio koji su trebali naslijediti iz očinskih dobara, a time i djedovski dio, ako ga je bilo.¹⁵ Statut također propisuje da dijelovi nasljedstva prelaze na ostalu braću i sestre ako netko od braće i sestara vodi nepošten život i rasipa očinska dobra. Ako ne bih imali braće ni sestara, onda pošteni rođaci trebaju uživati ta dobra nasljednim i trajnim pravom.¹⁶ Osim ovih općih zakona o nasljeđu, koji su neizostavan dio svakog statuta, napisani su i oni zakoni koji su dublje ulazili u sferu privatnog života. Raspon takvih zakona vrlo je širok, pa možemo naći zakone o miraznim ugovorima, seksualnosti, obiteljskom životu.¹⁷ Vidimo da su svjetovne vlasti zadirale u privatnost ljudi. Iako je pravni diskurs bio pod utjecajem kršćanskog morala ispod površine uvijek je probijao interes gradskih vlasti. Vlasti su nastojale oblikovati mentalitet i

¹³ Rina Kralj Brassard, „Nikola (1673-1674) „komunsko dijete““, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 49, 2011., 105.-132.

¹⁴ Iločki statut, knj. I., gl. 43.

¹⁵ Iločki statut, knj. IV., gl. 20.

¹⁶ Iločki statut, knj. IV., gl. 12.

¹⁷ Zdenka Janeković Römer, „Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 41, 2003., 9.-44.; vidi i: Iločki statut: knj.III., gl. 37., 39.; Iločki statut, knj. IV. gl. 3.,9.,11.

ponašanje ljudi preuzimajući nadležnost Crkve u tim pitanjima.¹⁸ Ljudi su razgovarali i govorili priprosto, verbalno se vrijeđali te fizički sukobljavali. Da su se ljudi vrijeđali, koristili ružne riječi i pogrдне nazive svjedoči nam zakonska odredba o „prijekornim riječima koje oduzimlju dobar glas“. Kao što je gore navedeno statut je prijepis budimskog zakonika te ne mora značiti da su sve odredbe bile potrebne i na srednjovjekovnom prostoru Slavonije.

2.4. Zakonske odredbe o neprihvatljivim ponašanjima koje su narušavale ugled i čast pojedinca

U statutu prema propisanim odredbama kažnjavale su se pogrдне riječi kojima je sramoćen dobar i častan glas. Propisano je da će krivac platiti kaznu tako što će ga pred vratima suda, pred vratima crkve ili na nekom drugom mjestu gdje se okuplja više ljudi, dovesti glasnik i prozvati tri puta. Nakon toga krivac mora svim slušateljima govoriti, držeći u ruci pasji izmet, da je sve što je rekao protiv tužitelja pasje lagao, beskorisno i strašno klevetao. To treba ponoviti tri puta i sva tri puta se treba s pasjim izmetom lupiti po ustima. Propisano je da se onome tko to ne bih učinio, željeznim kliještima izvuče jezik i odreže ga se.¹⁹ Osim vrijeđanja dolazilo je i do fizičkog nasilja. Teško je zamisliti da se uz fizičko nasilje nije događalo i ono verbalno, no za ova dva istovremeno napravljena prekršaja statut nije ništa propisao. Ipak, postoje odvojeni zakoni, pa bi za fizičko nasilje svima onima kojima je dokazano da su krivi, vlasti propisale novčane kazne, ali su barem izostali sramotni istupi pred sugrađanima i suseljanima. Propisane su tri marke koje se moraju platiti tužitelju za svaku modricu, ranu ili krvnu ozljedu bičem. Isto toliko maraka koliko je propisano tužitelju, moralo se platiti i tadašnjem sucu.²⁰ Za onoga tko bi ranio drugog čovjeka toliko da bi duljina rane bila kao duljina srednjeg prsta i dubina poput malog prsta propisane su također tri marke za svaku ozljedu.²¹ Ako bi netko od ljudi bilo koga ranio na glavi ili drugim udovima koji se odijelom mogu pokriti, a od tih rana izađu komadići kostiju, tada se propisivalo za svaki izvađeni komadić kosti 10 maraka koje je optuženi trebao platiti ozlijeđenoj osobi, i isto toliko i sucu.²² Onu ranu koju odijelo

¹⁸ Isto, 10.

¹⁹ Iločki statut, knj. III., gl. 2.

²⁰ Iločki statut, knj. III., gl. 3.

²¹ Iločki statut, knj. III., gl. 4.

²² Iločki statut, knj. III., gl. 5.

ne može pokriti i koja je nastala na licu, nosu, vratu, rukama, čelu ili obrazu propisano je po deset maraka tužitelju i sucu.²³ Nešto teži oblici fizičkog nasilja poput iskopanih očiju, odsječenog nosa, ruku ili nogu, kažnjavali su se sa šesnaest maraka tužitelju i sucu toga vremena.²⁴ Ima i onih fizičkih nasrtaja koji su učinjeni iz mržnje i zlovolje, a koji su smatrani da nanose sramotu i sablazan žrtvi. Takvo je bilo čupanje brade i čupanje kose. Propisano je za svaku iščupanu dlaku iz brade da optuženik mora platiti po jednu marku. Za onoga tko bi iščupao kosu propisana je novčana kazna u iznosu deset maraka koje bi morao platiti tužitelju.²⁵

²³ Iločki statut, knj. III., gl. 6.

²⁴ Iločki statut, knj. III., gl. 9.

²⁵ Iločki statut, knj. III., gl. 7. i 8.

3. PROSTITUCIJA I BLUDNIŠTVO

Iako rad ne odvađa ženske i muške zločine te njihova neprihvatljiva ponašanja, glavni akteri ove teme su uglavnom žene. Ni muška populacija nije izostavljena u određenim segmentima zakona što će se vidjeti u nastavku teksta. Žene su bile optuživane, kao i muškarci, za sva neprihvatljiva ponašanja – od vrijeđanja, tučnjave, nanošenja rana, čupanja, krađe pa do onih težih prijestupa kao što su sakaćenje i ubojstvo. Posebno su bile optuživane za bludništvo, prostituciju i svodništvo.

Prostitutke su često pripadale najnižem društvenom sloju i vrlo često se njihova sama pojava kosila s idealima srednjovjekovnih žena. Srednjovjekovni ideal žene najbolje je opisao dubrovački trgovac Beno Kotruljević u svom djelu „O trgovini i savršenom trgovcu.“ On navodi da „žena mora biti lijepa, moralna i poštena roda, ne mora biti bogata...Tri su dobra općenito u ženi – poštenje, koje se sastoji u krepostima, korisnost – miraz, nasljedstvo i bogatstvo, te naslada koja se sastoji od ljepote koja je Božji dar onome koji je ima. Mora biti razborita, postojana, ozbiljna, mila, marljiva, blaga, čedna, milosrdna, pobožna, religiozna, velikodušna, uzdržljiva, darežljiva, radina, umjerena u jelu i piću, trijezna, oštromna i uvijek zaposlena, jer su nerad i siromaštvo uzrok dubokog pada žene i ona se od njih brani svojim radom... Zadatak je žene da se dopada, da bude muškarcu korisna, da ga tješi, njeguje, liječi mu bolesti, da rađa i odgaja njihovo potomstvo i da tugu za umrlom djecom utapa u novim trudnoćama i porodima.“²⁶ Iako su prostitutke mogle imati neke navedene osobine idealne žene, one su za ondašnje društvo bile samo osobe koje su pružale seksualne usluge za novčanu ili neku drugu materijalnu nagradu. U srednjem vijeku bez obzira na crkveno protivljenje izvanbračnoj i nereproduktivnoj seksualnosti ova „najstarija profesija“ bila je vrlo uobičajena pojava i nužno zlo zbog kojeg su mnoge žene mogle preživljavati jer im je to bio jedini izvor prihoda. Prostituiranje je dakako povezano s pitanjem seksualnosti, ali i sa stanjem u društvu, socijalnim problemima i demografskom strukturom. Kako bi si osigurale sredstva za život žene su

²⁶ Zdenka Jakneković Romer, *Benedikt Kotrulj: libro del arte dela mercatura. Knjiga o vještini trgovanja*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, Zagreb-Dubrovnik, 2009., 479.-478.; vidi i: Beno Kotruljević, *O trgovini i savršenom trgovcu*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1985., 216-217. Priredili Rikard Radičević i Žarko Muljačić.

pribjegavale ovakvom rješenju svoje egzistencije dok je bilo i onih koji su na takav način života prisiljavane.²⁷

U srednjovjekovnoj Slavoniji ova profesija smatrala se velikim zlom što možemo vidjeti i po velikom broju zakona koji se tiču prostitucije, bludništva i svodništva. Tako se u Iločkom statutu ovaj problem spominje u šest zakona. Da su se ljudi negativno odnosili prema tome govori i činjenica da se nazivanje nekoga prostitutkom ili, pak, djetetom prostitutke zakonski kažnjavalo. Također su se kažnjavale i one žene koje bi bludništvom začele dijete, rodile ga i zatim ubile ili koje bi svoju kćerku prostituirale za novac. Bilo je propisano takvu ženu dovesti do stratišta i ondje ju ognjem spaliti i uništiti.²⁸ Ova zakonska odredba uspoređuje ubojstvo djeteta s prostituiranjem kćeri te propisuje istu kaznu za ova dva zločina. Propisano je da se kazne sve žene koje bi se bavile svodništvom, a ako bi im se dokazalo da su mlade djevojke i žene navodile na blud ili preljub tada su se morale vezati čeličnim lancima i potopiti u „jakim vodama“.²⁹ Treba istaknuti činjenicu da je statut predviđao ovakve oštre kazne koje su završavale smrću svih onih koji su druge navodili na blud, no nije predviđao niti jednu kaznu za same prostitutke. Očito je tadašnje društvo imalo razumijevanja za ovakvo ponašanje i svijest o tome da same prostitutke nisu uvijek „krive“ za svoju situaciju. U prilog tome govori i Marija Karbić u svom djelu kada navodi da su pomilovanja i ublažavane kazne na sudskim procesima bile uobičajena praksa. Tako su, na primjer, svodnice prognane iz grada umjesto da su zavezane bačene u vodu.³⁰ Da se nije osuđivalo samu osobu koja se bavila s tim govori nam i odredba u kojoj je propisano da bi svaki muškarac bio osuđen na smrt ako bi silovao javnu bludnicu.³¹ Nešto drugačiju sliku možemo naći na primjer u istarskim statutima Dvigrada i Buzeštine. U njima su zakoni pravili razlike prilikom silovanja žena različitog moralnog i društvenog statusa. Tako su muškarci koji bi silovali bludnicu bili lakše kažnjavani nego da su silovali ženu koja je bila na dobrom glasu.³²

²⁷ Marija Karbić, „Žene s druge strane zakona. Nekoliko primjera iz srednjovjekovnih gradskih naselja u međurječju Save i Drave“, u: *Na rubu zakona: društveno i pravno ne prihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., 61.-63.

²⁸ Iločki statut, knj. III., gl. 15.

²⁹ Iločki statut, knj. III., gl. 16.

³⁰ M. Karbić, „Žene s druge strane zakona...“, 61.

³¹ Iločki statut, knj. III., gl. 22.

³² *Statuta Communis Duorum Castorum. Statut dvigradske općine*. Početak 15. stoljeća, priredili J. Jelinčić i N. Lonza, Državni arhiv u Pazinu, Pazin-Kanfana, 2007., glava XXXIV.; *Buzetski statut. Statuto di Pingvente MCCCCXXXV*, Kolana od statuti, knjiga IV, ur. Neven Budak, Grad Buzet, Buzet, 2017., glava XXXIX.

U kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji nije poznato da su se ove žene okupljale na jednom mjestu niti ih se može povezati s određenim dijelom grada kao što to možemo u srednjovjekovnom Dubrovniku.³³ Ni gradske odredbe koje bi ih ograničavale na neki dio grada nisu postojale jer u načelu one nisu smjele djelovati nigdje. Marija Karbić navodi da su se prostituirale u svojoj kući ili pak u kući mušterije.³⁴ Nije nam poznat ni prosječan broj aktivnih žena u ovom poslu kroz kasnosrednjovjekovno i ranonovovjekovno razdoblje, a isto tako ne postoje podaci ni o njihovim godinama pa se ne može točno utvrditi kojoj dobnoj skupini su najčešće pripadale.

Krajem 16. stoljeća dolazi do nešto više progona iz gradova i zabrana vraćanja u iste te do nerazumijevanja i netoleriranja takvog ponašanja. Jedan od razloga bili su renesansni i humanistički svjetonazori koji zastupaju umjerenost i racionalnost kao pohvalan i pravilan način života te bezbroj reformi koje su se događale u društvu. Svakako je najbitnija ona reforma koja se događala unutar Crkve i koja je oštro kritizirala nemoralan život crkvenjaka, osoba koje su se bavile prostitucijom te sami čin. Gordan Ravančić smatra da je još jedan od razloga zašto su ljudi promijenili mišljenje bila i pojava sifilisa. Sifilis je spolna bolest te ljudima nije dugo trebalo da povežu na koji način se ona dobiva i širi. Bila svakako povezana i s promiskuitetnim načinom života pa su tako prostitutke i bludnice bile prve „na udaru“.³⁵

³³ Gordan Ravančić, „Prostitucija u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., 95.

³⁴ M. Karbić, „Žene s druge strane zakona...“, 62.

³⁵ G. Ravančić, „Prostitucija u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku“, 101.

4. VJEŠTIČARENJE I PROGONI VJEŠTICA

Žene su i u ovom poglavlju češća skupina te ih češće nego muškarce vežemo za čarobnjaštvo, nadrealnost i mističnost. U zbilji svoje svakodnevice žena je uglavnom bila ta koja se brinula o higijeni i o svojim bližnjima kada su se razboljeli. Najviše je dolazila do izražaja onda kada je svojim znanjem spravljala biljne lijekove pomoću kojih su se liječile rane, opekline, ogrebotine, ugrizi, ublažavale groznice i slično. Nisu sve žene bile spretne u spravljanju takvih napitaka i melema niti su sve imale dovoljno znanja o tome. S druge strane postojale su one kojima je ovaj posao išao toliko dobro da su ih ostali zvali u svoje domove i obraćali im se s povjerenjem. Za svoje uspjehe u ozdravljenju bolesnih i ozlijeđenih mogle su zahvaliti svojim majkama, bakama i prabakama. Takvi recepti najčešće su prelazili iz generacije u generaciju te su spadali u obiteljsku tradiciju.³⁶

Njihova znanja o biljkama mogla su nadilaziti same prirodne moći pa su tako postojale žene koje njihova okolina nije prihvaćala, već upravo suprotno, iz nje su prognane, osuđivane na smrt ili, pak, spaljivane. Razlog tome ležao je u izrazu vještice i svega što se tada smatralo vještičarenjem, magijom i čarobnjaštvom. Vještičarenje je samo po sebi imalo negativnu konotaciju pa se vjerovalo da vještice čine zlo ljudima, životinjama i biljkama te da su one krive za loše događaje. Stavljalo im se na teret da su bacali uroke, ubijali djecu, uzrokovali neplodnost, izazivali sušu i nevrijeme, iskapali i sakatili mrtvace, spravljali smrtonosne otrove, izvodili svakojaka zla, klanjali se vragu i još mnogo toga.³⁷

Crkva je bila ta koja je stvorila teološko pravni okvir koji je omogućio progone tako što je bavljenje zlokobnim čaranjem izjednačila s idolopoklonstvom, krivovjerjem i obožavanjem demona. Kao što je već poznato one su se u srednjem vijeku počele kažnjavati zbog svojih magijskih činova, no tek se krajem kasnog srednjeg vijeka događaju masovniji progoni jer su Crkva i njezine Inkvizicije tek tada počele sustavno djelovati.³⁸ Ni tada progoni ne doživljavaju svoj vrhunac nego se on događa u 17. i 18. stoljeću, onda kada se već mislilo da su ljudi nadišli mračni srednji vijek. U Hrvatskoj Crkva također svojim propovijedanjem nameće stavove o tome koliko je to

³⁶ Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice. Žene u svakodnevicu Dubrovnika (1600-1815.)*, Prometej, Zagreb-Dubrovnik, 2003., 175.

³⁷ S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice...*, 175.-198.

³⁸ Hrvoje Gračanin, „Vještičja posla na hrvatski način: vještičarenje i progoni vještica u hrvatskim krajevima u kasnom srednjovjekovlju i ranom novovjekovlju“, u: *Coprnički ceh*, ur. Mladen Houška, Muzej Sveti Ivan Zelina, 2017., 36.

loše, dok su sudske procese obavljali svjetovni sudovi. Sve to poprma ozbiljniji oblik nakon što se na crkvenoj sinodi 1. kolovoza 1611. u Trnavi (tadašnjoj sjevernoj Ugarskog) donosi obvezno propovijedanje protiv čarobnjaštva, a Hrvatski sabor tu odluku potvrđuje već 25. listopada.³⁹

Iločki statut spominje samo jednu zakonsku odredbu koja se odnosi na ovo neprihvatljivo ponašanje. Propisivala se smrtonosna kazna za starice koje bi primile Tijelo Gospodnje u usta i zadržale ga, pa pod utjecajem đavla vršile neka vračanja ili ako su vršile neke čarolije tako što bi iskopavale oči na slikama ili kipovima, tj. na raspelu, od blažene Djevice ili sv. Ivana. Propisano je da se ispituju i onda odvezu pod vješala i tamo unište ognjem.⁴⁰ Godine 1656. izdan je i zakonik kralja i cara Ferdinanda III. koji se koristio u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji.⁴¹ Zakonik nikad nije dobio zakonsku snagu, ali je vrijedio u hrvatskom sudstvu kao pisani dokument koji sadrži običajno pravo i imali su ga se držati svi suci i magistrati pri presudama. Taj zakonik sveobuhvatno obrađuje u detalje postupak, ispitivanje i predlaže kako voditi sustav ispitivanja optuženih za čarobnjaštvo, vještičarenje i herezu. U Slavoniji su vrijedile ugarske pravne norme po kojima je pisan kako smo već naveli i Iločki statut pa se da zaključiti da su se optuženici, kao i u svim drugim odredbama, mogli osloboditi krivnje ako nije bilo dovoljno dokaza za to za što su optuživani. Mogli su se opravdati dovodeći jamce koji su pod prisegom svjedočili u njihovu korist. Hrvoje Gračanin u svom radu navodi ovakve završetke procesa kada različiti broj svjedoka jamči za nevinost optuženoga.⁴²

Ispitivači bi pokušali dokazati nečiju krivnju na vrlo neuobičajene načine koji su tada smatrani opravdanima. Tražili bi đavlji pečat na tijelu, odnosno madež, izvodili različite pokuse poput vaganja osobe jer je vještica morala biti lagana da bi mogla letjeti na metli. Izvodili su pokuse i sa suzama jer se vjerovalo da ne mogu plakati. Jedan od načina provjeravanja bilo je i bacanje osobe zavezane užetom u rijeku, ako bi plutala jer je bila lagana, bila je vještica.⁴³

Zapise o progonima vještica nalazimo u Hrvatskoj sve do polovice 18. stoljeća i do dolaska carice Marije Terezije na vlast. Ona je zapovjedila da se ne smije osuditi ni jedna osoba za vještičarenje bez njezinog znanja. To je bilo dovoljno da hrvatski

³⁹ Vladimir Bayer, *Ugovor s Đavlom – procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*, Zagreb: Informator, 1982., 542-543.

⁴⁰ Iločki statut, knj. III., gl. 36.

⁴¹ H. Gračanin, „Vještičja posla na hrvatski način...“, 58.

⁴² Isto, 49.

⁴³ Isto, 52.

sudovi odustanu od daljnjih progona, jer su iziskivali mnogo vremena i novaca. Godine 1768. objavila je i Opći zakonik o kaznenom postupku nadležan za sve austrijske zemlje.⁴⁴ Njime su učinkovito zaustavljeni progoni vještica koji su proglašeni posljedicom pučkog praznovjerja, umišljanja ili umne pomućenosti te se od tada vrlo rijetko nalaze u sudskim procesima.

⁴⁴ H. Gračanin, „Vještičja posla na hrvatski način“, 55.

5. KOCKARI I IGRE NA SREĆU

Ljudi su se oduvijek voljeli zabavljati te su općenito bili naklonjeni razonodi i slavlju. Zabave i proslave bile su sastavni dio života srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog čovjeka. Uz gozbe, vino, glazbu i druženje najviše su se igrale različite društvene igre. Pa su tako postojale igre s oružjem, igre na sreću, igre bocama, igre vježbanja, utrke, lov, mačevanje i još mnoge druge.⁴⁵ Najviše pozornosti zauzimale su igre na sreću zbog svojih zakonskih odredbi zbog kojih su postale i predmetom moralnog razmatranja i osuđivanja. Kockanje je time percipirano kao socijalno devijantna pojava rezervirana za marginalce iako su se i pripadnici viših slojeva voljeli zabavljati na ovakav način.⁴⁶ Sreću su iskušavali tako i oni koji su imali novca i oni koji nisu, ali su niži slojevi društva u tome vidjeli priliku za zaradom. Robert Torre i ostali autori navode da su pripadnici nižeg socioekonomskog statusa bili skloniji razviti patološko kockanje, pa je vrlo teško odrediti je li siromaštvo bilo uzrok ili posljedica takve opsesije.⁴⁷ Svakako da kockanje nije išlo u prilog njihovom financijskom kao ni društvenom statusu. Sreću su iskušavali svi ljudi bez obzira na spol, godine, struku, klasu ili društvenu pripadnost. Tako možemo naći i primjere da su i svećenici kockali bez obzira na sve zabrane, opomene te moralne vrijednosti koje su oni sami propagirali.⁴⁸

I prema ovoj društvenoj aktivnosti Crkva je imala negativan stav. Prema kršćanskom stajalištu igre su bile grešne jer su ljudi pomoću njih zarađivali nezakonito novac ili neka druga dobra. Na sumnjiv način stjecali su svoja dobra koja se kose s moralnim načelima. Svaki bi čovjek trebao svojim trudom, radom i na pošten način zavrijediti svoje bogatstvo, a ne izazivati sreću. Smatralo se da je kockanje vražji posao jer je razaralo bratstvo i rušilo ravnotežu među vjernicima te poticalo herezu navodeći sudionike da vjeruju u sreću, sudbinu ili neku nadnaravnu moć.⁴⁹ Sve to uz velike materijalne štete i gubitke zbog kojih su ljudi zapadali u sve teže ekonomsko stanje predstavljali su antitezu društvenim vrijednostima tog vremena.

⁴⁵ Sabine Florence Fabijanec, „Ludus zardorum: moralni i zakonski okviri kockanja na Jadranu u srednjem vijeku“ u: *Na rubu zakona: društveno i pravno ne prihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., 22.-23.

⁴⁶ R. Torre, Z. Zoričić, i B. Škifić, „Pojavnost i zakonodavna regulacija kockanja“, *Medica Jadertina*, 40 (1-2), 2010., 27-31.

⁴⁷ Isto, 27-31.

⁴⁸ S. Florence Fabijanec, „Ludus zardorum...“, 31.

⁴⁹ Boris Kozjak, *Kockanje. Od doklolice do socijalne patologije*, TIM press, Zagreb, 2016., 10.

Igre su se igrale na više mjesta u gradu. Ljudi su se skupljali na dopuštenim, ali i na nedopuštenim mjestima za igranje. Gdje se smjelo igrati propisivali su statuti u kojima su propisane i kazne za nepoštivanje tih zakona. Na primjer, propisano je da se u Rijeci igre na sreću uopće nisu smjele igrati pa su čak bili kažnjavani i oni koji bi se okupljali u nečijoj privatnoj kući. Dok je u Trogiru zakon propisivao da su se smjele igrati na svim trgovima.⁵⁰ Pitanje gdje se igralo može ovisiti i o tome koja igra se igrala pa je zato popis dopuštenih mjesta vrlo raznolik. Tako možemo naći primjere da su ljudi igrali po krčmama, tržnicama, kod gradskih vrata, u lukama ili pak na konačistima.⁵¹ Kockalo se uglavnom noću jer su ljudi danju izvršavali svoje dnevne obveze, pa se to znalo odužiti do sitnih noćnih sati iako su vlasti poticale igranje danju.⁵²

Iločki statut ne spominje igre na sreću kao ni zabrane gdje se smiju, a gdje ne smiju igrati. Iako o oslanjanju na sreću nema ni jednog zakona ne znači da ju ljudi nisu iskušavali. Moguće je da se kao i u većini gradova igralo po lokalnim krčmama ili u privatnim kućama.

⁵⁰ S. Florence Fabijanec, „Ludus zardorum...“, 27.-28.

⁵¹ Vidi: Boris Kozjak, „Kockanje. Od doklolice do socijalne patologije“, TIM press, Zagreb, 2016.; Sabine Florence Fabijanec, „Ludus zardorum: moralni i zakonski okviri kockanja na Jadranu u srednjem vijeku“ u: Na rubu zakona: društveno i pravno ne prihvatljiva ponašanja kroz povijest, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009.

⁵² S. Florence Fabijanec, „Ludus zardorum...“, 30.

6. RAZBOJNICI, PROVALNICI, KRADLJIVCI

Iločki statut donosi izuzetno mnogo odredbi o ovim društvenim skupinama te njihovim delinkventnim ponašanjima. Njihovi poslovi, hobiji, način preživljavanja, dodatna zarada, patološka bolest ili, pak, neki drugi razlog koji ih je naveo na ovakvo ponašanje prakticirao se od najranijih vremena ljudskog postojanja. Jedine razlike po povijesnim razdobljima mogle su biti okolnosti zbog kojih su se ljudi odlučivali na ovakva ponašanja, no ima ih bezbroj i ona se uglavnom ponavljaju. Svaka priča ovih pojedinačnih marginalaca je različita ili, pak, vrlo slična pa su se znali grupirati kako bi bili efikasniji i ne tako lako ranjivi. Konstantno osmanlijsko pljačkanje i upadanje na teritorij Slavonije opustošilo je tamošnje stanovništvo. Pojave zaraznih bolesti također su pridonijele lošoj ekonomskoj situaciji, ali isto tako i padu moralnih načela. Ljudi su postali svjesni da im svaki dan može biti posljednji bez obzira na zdravlje, spol i starost pa su one osnovne Božje zapovijedi pale u drugi plan.

Ova tema više je istražena za područje Istre nego za područje Slavonije pa tako Slaven Bertoša navodi da su se u Istri razbojnici uglavnom kretali u manjim ili većim grupama zbog opasnosti kao i zbog zaštite. Iako ih je bilo više, često im se teško ulazilo u trag, a kada se i znalo tko su, uglavnom su prolazili nekažnjeno. Vlasti su molile stanovnike da im pomognu kod hvatanja prijestupnika, no nailazile su na otpor ili su ih pak pomagali toliko pasivno da i nisu bili od koristi. Razlog tome je veliki strah od osvete.⁵³ Svoja nedjela uglavnom su činili noću, ali je bilo i onih grupa kojima vlasti nisu mogle ništa te su bili kadri svoje zločine činiti usred dana i pred svjedocima. Uglavnom su pljačkali stanovnike, njihove kuće, stoku ili alate. Isto tako znali su ulaziti u sukobe s drugim ljudima koji bi završavali lakšim ili težim ozljedama, ranjavanjem, sakaćenjem ili, pak, ubojstvom. Za prekršaj napada, ozljeđivanja i krađe nečijih stvari Iločki statut propisivao je da se svim načinima trebaju prijestupnici progoniti i zatvoriti. Nakon što ih se uhvati trebaju se ispitati i saznati sve korisne informacije. Propisano je da se ispita o društvu u kojem se prijestupnik kretao, gdje je boravio, što je ukrao, kome je naudio, gdje je prodao stvari, koga je ubio, gdje je sakrio tijela ubijenih i slično. Statut propisuje da će ga na dan suđenja ako je ubio svog gospodara užarenim kliještima kidati, a za samo razbojništvo vezati za rep

⁵³ Slaven Bertoša, „Razbojnici, ubojice i osuđenici u Istri od početka 16. do kraja 18. stoljeća“, u: *Na rubu zakona: društveno i pravno ne prihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., 155.

konja i vući po ulicama te se konačno treba dovući pod vješala i slomiti mu noge tako da više ne može ništa slično učiniti.⁵⁴ Onim razbojnicima, lopovima i ubojicama koji su svoja zlodjela počinili izvan grada Iloka pa potom došli u njega, sudac i građani prisežnici morali su im suditi.⁵⁵ Prema propisu statuta zanimljiva odredba tiče se oslobođenja zatvorenika pa bi tako ubojice, kradljivci i razbojnici mogli biti oslobođeni iz zatvora ako su se pomirili sa žrtvom i ako im je žrtva oprostila. Tada je krivac morao platiti glasniku za svoje oslobođenje jedan zlatni forint.⁵⁶

U Statutu prema broju zakonskih odredbi provalnika i kradljivaca bilo je mnogo više nego razbojnika što se i podrazumijeva s obzirom na težinu zločina. Krali su mladi i stari, žene i muškarci, pobožni i oni manje pobožni. Jedino su se ljudi mogli donekle podijeliti na one kojima je to svakodnevica i uobičajena praksa i na one koji su u svom životu ukrali nekad nešto. Kao i za sve marginalce i ovdje su brojni mogući razlozi zašto su to radili. Osim onih egzistencijalnih razloga, ljudi su krali iz zavisti, kako bi nekome napakostili, iz osвете ili pak iz obične zabave. Za njih su u statutu propisane odredbe koje su rangirane po vrijednosti ukradenih stvari. Tako je za gladne ljude propisano da neće biti kažnjavani ako ukradu jedan ili dva kruha. Ako tu radnju budu ponavljali propisuje se da se imaju zatvoriti, išibati i ukloniti iz grada te se ne smiju vratiti u grad 101 dan.⁵⁷ Propisana je i kazna za maloljetnu djecu koja krađu male stvari do vrijednosti 24 denara. Ako se dokaže da su ukrali nešto tada ih se veže za stup srama i 20 puta šiba kako ne bi ubuduće to ponavljali.⁵⁸ Onaj tko ukrade do vrijednosti od pol zlatna forinta i kod njega se nađu ukradene stvari propisano je da će biti gol privezan za stup sramote i treba ga se 50 puta išibati tako da mu se raskrvare leđa, stražnjica i sve ostalo.⁵⁹ Tko ukrade u vrijednosti do jednog zlatnog forinta propisano je da će bit istučen batinama i uklonjen iz grada na 101 dan. Ako se pak kod njega ne nađu ukradene stvari tada se može opravdati svojom zakletvom i bit će slobodan, no ako se ne može zakleti onda će dobiti samo pismenu opomenu.⁶⁰ Statut propisuje kradljivcima koji ukradu u vrijednosti dva ili tri zlatna forinta ostanak bez jednog uha, a ako ukradene stvari ne nađu kod njega morat će se samo zakleti i

⁵⁴ Iločki statut, knj. III., gl. 29.

⁵⁵ Iločki statut, knj. I., gl. 25.

⁵⁶ Iločki statut, knj. III., gl. 74.

⁵⁷ Iločki statut, knj. III., gl. 48.

⁵⁸ Iločki statut, knj. III., gl. 49.

⁵⁹ Iločki statut, knj. III., gl. 50.

⁶⁰ Iločki statut, knj. III., gl. 51.

bit će slobodan.⁶¹ Statut propisuje da će svatko biti obješen ako ukrade nešto u vrijednosti od četiri zlatna forinta. Ako optuženi nije čine svoje djelo tada ga se treba na mukama ispitati i ako se dokaže da nije kriv treba ga se bez zakletve odmah pustiti. Ako ne bude ispitivan, a tužitelj nastavlja proces protiv njega onda će se morati sa šest svjedoka koji će jamčiti njegovu nevinost zakleti. Ako bi, pak, on ili netko od njegovih svjedoka slagao ili se ne bi mogao zakleti onda tuženog treba objesiti.⁶² Statut propisuje da su se provalnici prvo trebali u mukama ispitati i to tri puta na tri sudbena dana. Kada se sve sazna i zabilježi provalnik bi bio osuđen na vješala.⁶³

Osim ovih konkretnih zakonskih odredbi koje se tiču samih počinitelja postoje i one koje se odnose na ljude koji su kupili ukradene stvari. Isto tako propisano je u kojem slučaju se ukradene stvari ili životinje vraćaju vlasniku ako se pronađu kod kupca. Propisano je i kako mesari trebaju postupati s ukradenim životinjama i kako se trebaju kazniti ljudi koji su krali mlade voćke. Mnoštvo ovih raznolikih zakonskih odredbi o kradljivcima pokazuje da su krađe bile dosta česte te da ih je trebalo sankcionirati kako bi se smanjila njihova učestalost.

⁶¹ Iločki statut, knj. III., gl. 52.

⁶² Iločki statut, knj. III., gl. 53.

⁶³ Iločki statut, knj. III., gl. 54.

7. UBOJICE

Najveći zločinci ujedno su i posljednja marginalna skupina obrađena u ovom radu. Njihova marginalnost očituje se u samom nazivu *ubojica*. Prema osobama koje su nazvane i za koje se pretpostavljalo da su ubojice društvo je automatski bilo skeptično te su se udaljavali od takvih ljudi. Ponekad je razlog takvog naziva stvarno bio opravdan, ali jednostavno nije postojalo dovoljno dokaza za osudu. Ubojice koje su odmah uhvaćene u svom zločinu bili su marginalci onoliko dugo koliko je trajalo suđenje. Nakon suđenja najčešće je završavao i njihov život, ali je društvo svjesno ili nesvjesno moglo poistovjećivati bližnju rodbinu s ubojicom te ih na takav način marginalizirati.

Nesigurnost, neimaština i nezadovoljstvo smanjivali su toleranciju kod ljudi što je dovodilo do zločina, a najčešći razlozi bili su obrana časti i osveta.⁶⁴ Svoju čast obranili su uglavnom mladići koji bi bili odbijeni od djevojke ili zaručnice. Mogu se naći i primjeri kada su muškarci ubijali svoje zaručnice jer im je „nanosila rogove“ tako što se spetljala s ostalim muškarcima.⁶⁵ Heterogene sredine također su bile „plodno tlo“ za ove zločine. Česti sukobi došljaka i starosjedilaca znali su eskalirati u ubojstva.⁶⁶

Iločki je statut propisao da se svako trovanje, namjerno gušenje, nanošenje smrtonosnih ozljeda i samo ubojstvo kazni smrću počinitelja. U statutu se nalaze kazne za svaki oblik ubojstva te su vrlo potanko objašnjene kazne za počinitelje. Tako statut propisuje da onaj tko bi ubio čovjeka treba skončati s odrubljenom glavom na stratištu, a nakon smaknuća glava mu se treba postaviti iza leđa, što je bila velika sramota, te je služilo kao primjer ostalim ljudima.⁶⁷ Ako bi ubojica pobjegao s mjesta zločina tada je rodbina ubijenog morala izreći svoje mišljenje tko je ubojica. Nakon što bi se taj čovjek pronašao, a s nedovoljno dokaza i optužio, imao je za pravo obraniti svoju čast tako što bi doveo 99 svjedoka koji bi jamčili čistoću njegove nevinosti, a njih 47 moralo bi se u to i zakleti. Ako bi netko lagao o njegovoj nedužnosti ubojica se trebao smaknuti na već opisan način.⁶⁸ U statutu je

⁶⁴ Nenad Vekarić, „Ubojstvo među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 37, 1999., 95.-155.

⁶⁵ S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*, 91.-92.

⁶⁶ S. Bertoša, „Razbojnici, ubojice i osuđenici u Istri od početka 16. do kraja 18. stoljeća“, 161.

⁶⁷ Iločki statut, knj. III., gl. 10.

⁶⁸ Iločki statut, knj. III., gl. 12.; u istoj knjizi nalaze se dvije glave pod brojem 12. Ova glava kronološkim redom treba biti 11.

propisano da su se za ubijene ljude koji nisu imali rodbine u gradu kako bi tjerali pravdu, imali izboriti sami sudci. Oni bi tjerali pravdu za ubijenog kao da im je rođeni brat, a počinitelju bi se na stratištu trebala obrubiti glava.⁶⁹ Onaj tko je išao s namjerom ubiti svog sugrađanina u njegovoj kući, a bio u obrani sam ubijen, svejedno će „snositi“ posljedice takvog nauma. Njegovo mrtvo tijelo bit će zavezano za konja i tako vučeno dovest će se do vješala. Tamo će se ostaviti kao primjer drugima, a njegovi bližnji neće se smjeti buniti protiv takve odluke.⁷⁰ Istu sudbinu čekale su ubojicu koji bi ubio čovjeka u njegovom vinogradu ili na njegovom posjedu. Razlika je jedino u tome što bi se ubojica vezao živ za konja, a tek bi mu se na stratištu odsjekla glava.⁷¹ Posebnu istragu zahtijevalo je trovanje osoba jer se taj zločin događao, kako statut navodi „najvećim lukavstvom“. Kada bi se ustanovilo tko je otrovao i na taj način ubio nekoga, taj se ubojica trebao pritvoriti i ispitati i ako bi mu se dokazalo da je kriv morao se na vješalima ognjem spaliti.⁷² Posebna odredba u statutu napisana je za muševce i žene koji bi učinili preljub i zbog te osobe ubili svog supružnika. Takvog je muža, neovisno o staležu trebalo zavezati za konja, vući do vješala i ubiti pod vješalima tako da mu se odsiječe glava. Ženu koja bi učinila preljub i otrovala muža trebalo je živu zakopati, kako bi pravda bila zadovoljena. Ista kazna čekala je udovice ili djevojke koje su pristale na ubojstvo žene koja je zakonita supruga njihovih preljubnika.⁷³ Ako bi, pak, žena pomoću svog sluge koji joj je i ljubavnik ubila svog muža trebalo ju je kazniti tako što će biti živa zakopana. Sluga će trpjeti sramotnije smaknuće tako što će se gol privezati za kola i na kolima privezan stajat će uspravno te će se užarenim kliještima razdirati njegovo tijelo i tako se razderan mora provesti svim ulicama. Na kraju će skončati tako što će mu se odrubiti glava.⁷⁴

Spomenute odredbe pokazuju da je u praksi bilo različitih načina ubojstava te da su se kazne rigoroznije provodile nad slugama koje bi ubile svog gospodara. Svi ostali načini kažnjavanja vrijedili za sve ljude bez obzira na društveni status.

⁶⁹ Iločki statut, knj. III., gl. 14.

⁷⁰ Iločki statut, knj. III., gl. 27.

⁷¹ Iločki statut, knj. III., gl. 28.

⁷² Iločki statut, knj. III., gl. 13.

⁷³ Iločki statut, knj. III., gl. 39.

⁷⁴ Iločki statut, knj. III., gl. 12.

ZAKLJUČAK

Svakodnevne teme i proučavanje marginalnih skupinama kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog društva značilo je odmaknuti se od velikih povijesnih zbivanja. Životi ovih malih ljudi iskušavani su brojnim prilikama i nevoljama. Za svoju egzistenciju borili su se radeći svakakve poslove koji su se uglavnom kosili s onodobnim moralnim načelima te su predstavljali društveno neprihvatljiva ponašanja. Činjenica je da su gradska društva iza sebe ostavila puno više izvora i zapisa pa su uglavnom u radu obrađivani slavonski gradovi, ponajviše Ilok i Gradec.

Raspoloženje i prihvatljivost tadašnjih društava o marginalcima varirala je kroz promatrana razdoblja od svijesti i brige do oštrog osuđivanja i protjerivanja. Redovito je većina marginalaca poput prostitutki, vještica, kockara, a izuzev siromaha, od strane Crkve osuđivana i prozivana te oštro kritizirana dok se za kazne, suđenje i sankcije pobrinuo svjetovni sud. Crkva i crkvenjaci svojim karitativnim djelovanjem uvelike su pomagali siromašnima. Ta pomoć uglavnom je dolazila oko velikih kršćanskih blagdana kada se očekivala solidarnost i suosjećanje s ljudima lošijeg ekonomskog statusa. Ljudi su se sjetili siromaha i pišući oporuke. Tada bi barem mali dio svoje imovine, poput haljine, cipela, jednog do dva novčića, ostavili siromasima kako bi se potonji molili za njihov oprost grijeha.

Najgore kritizirana i osuđivana ponašanja bila su prostituiranje i ubijanje. Svojim postojanjem prostitutke su prijetile opstojnosti konvencionalnog obiteljskog života te društvenom miru i redu. Više je osuđivana njihova profesija, nego one same jer su ljudi donekle imali razumijevanja za takvo ponašanje. Tek se početkom ranog novog vijeka pod utjecajem novih svjetonazora i brojnih reformi počinje oštrije osuđivati što je ovaj već teški društveni položaj učinilo još težim i marginaliziranijim. Smrtne kazne zakoni su propisivali ubojicama jer su počinili najteži zločin. Njihovo smaknuće bilo je javno i sramotno te je služilo za primjer drugima. Ništa bolje nisu prolazili ni oni koji su proglašeni vješticama i vješticama, a jedina razlika bila je u načinu smaknuća. Muškarci koji su se bavili vještičarenjem bili su vješani, dok su žene bile spaljivane. Za razbojнике, kradljivce i provalnike propisane su različite kazne koje su ovisile o težini njihova zločina. U ovoj marginalnoj grupi našao se veliki broj ljudi. Oko takvih zlodjela nije trebao neki poseban trud već samo dovoljno hrabrosti i smjelosti pa su ta zanimanja ubrzo postala vrlo unosna, čak i

profesionalna. Manje profesionalno i unosno zanimanje bilo je ono kockara. Njihov život doslovno je ovisio o sreći pa su jedan dan mogli biti ugledni građani, a drugi dan najveća sirotinja. Teško je sa sigurnošću znati koliko je ljudi bilo ovisno o igrama, ali su se one svakodnevno igrale, ako ne zbog zarade onda zbog zabave i razonode.

Uvijek je bilo ljudi čija su ponašanja i djela bila društveno neprihvatljiva pa su stoga marginalci bili neizostavan dio kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne svakodnevice, pa i one slavonske, kako pokazuju odredbe Iločkog statuta.

IZVORI:

1. *Statuta Communis Duorum Castrorum. Statut dvigradske općine*. Početak 15. stoljeća, priredili J. Jelinčić i N. Lonza, Pazin-Kanfanar: Državni arhiv u Pazinu, 2007. (Zagreb : Grafomark), 2007.
2. *Buzetski statut. Statuto di Pinguento MCCCCXXXV*, Kolana od statuti, knjiga IV, ur. Neven Budak, Buzet: Grad Buzet, 2017.
3. *Statut grada Iloka iz godine 1525.*, priredio Rudolf Schmidt, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, Zagreb, 1938.; prijevod objavio Lovro Kiš, Statut grada Iloka iz 1525., Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1970.

LITERATURA

1. Bayer, Vladimir, *Ugovor s Đavlom – procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*, Zagreb: Informator, 1982., 542-543.
2. Bertoša, Slaven, „Razbojnici, ubojice i osuđenici u Istri od početka 16. do kraja 18. stoljeća“, *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009. 149.-190.
3. Fabijanec, Sabine Florence, „Ludus zardorum: moralni i zakonski okviri kockanja na Jadranu u srednjem vijeku“ *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., 21.-50.
4. Gračanin, Hrvoje, „Vještija posla na hrvatski način: vješticharenje i progoni vještica u hrvatskim krajevima u kasnom srednjovjekovlju i ranom novovjekovlju“, *Coprnički ceh*, ur. Mladen Houška, Muzej Sveti Ivan Zelina, 2017., 35.-63.

5. Jakneković Römer, Zdenka, *Benedikt Kotrulj: libro del arte dela mercatura. Knjiga o vještini trgovanja*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, Zagreb-Dubrovnik, 2009.
6. Janeković-Römer, Zdenka, „Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 41, 2003., 9.-44.
7. Karbić, Damir „Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava“, *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., 9.-21.
8. Karbić, Damir, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. Do početka XVI. stoljeća", *Historijski zbornik*, XLIV, 1991., 43.-76.
9. Karbić, Marija, „Žene s druge strane zakona. Nekoliko primjera iz srednjovjekovnih gradskih naselja u međurječju Save i Drave“, *Na rubu zakona: društveno i pravno ne prihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., 51.-64.
10. Kotruljević, Beno, *O trgovini i savršenom trgovcu*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1985.
11. Kozjak, Boris, *Kockanje. Od doklolice do socijalne patologije*, TIM press, Zagreb, 2016.
12. Kralj Brassard, Rina, „Nikola (1673-1674) “komunsko dijete”“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 49, 2011., 105-132.

13. Miljan, Suzana, „Siromasi kasnosrednjovjekovnoga Zagreba.“ *Povijesni prolozi*, 42., 2012., 81-102.
14. Ravančić, Gordan, „Prostitucija u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku“, *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., 89.-107.
15. Stojan, Slavica, *Vjerenice i nevjernice. Žene u svakodnevicu Dubrovnika (1600-1815.)*, Prometej, Zagreb-Dubrovnik, 2003.
16. Torre, Robert, Zoričić, Zoran i Škifić, Boris, „Pojavnost i zakonodavna regulacija kockanja“, *Medica Jadertina*, 40 (1-2), 2010., 27-31.
17. Vekarić, Nenad, „Ubojstvo među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 37, 1999., 95-155.
18. Vitek, Darko, „Povijesne okolnosti nastanka Iločkog statuta“, *Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje*, ur. Tomislav Raukar, Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, 2002., 25.-37.
19. Željko, Darija, „„Sestre bluda“: zakonska regulacija ženske prostitucije na hrvatskom području u razdoblju od 1852. do 1934., s posebnim osvrtom na grad Karlovac i europsko okruženje“, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, kolovoz 2015. Preuzeto s: <https://apps.unizg.hr/rektorova-nagrada/javno/stari-radovi/3244/preuzmi>

SAŽETAK

Marginalnim skupinama smatrane su one skupine ljudi kojima je život bio na rubu egzistencije i koji su se na svom položaju borili kako bi opstali na sve moguće načine, makar to značilo da će biti ugnjetavani, osuđivani, prozivani, javno sramočeni, protjerivani ili ubijani. Upravo takve skupine ljudi i njihovo ponašanje tema su ovog rada. To su siromasi, napuštena djeca, prostitutke, vještice, kockari, razbojnici, kradljivci, provalnici i ubojice. Razdoblje u kojem su proučavana njihova ponašanja je kasnosrednjovjekovno i ranonovovjekovno. Iločki statut najbolje prikazuje u kakvim su se sve nepovoljnim situacijama ljudi mogli pronaći i kakve su sve kazne i posljedice snosili zbog svog ponašanja. Propisivane su različite kazne, a uvjetovane su težinom počinjenog zločina.

Ključne riječi: kasni srednji i rani novi vijek, Iločki statut, marginalne skupine, društveno neprihvatljiva ponašanja

ABSTRACT

Marginal groups were those groups of people's whose lives were on the verge of existence and who fought for their positions and fought to survive with all possible means, even though it meant being oppressed, condemned, considered blamed, publicly scorned, expelled or killed. This group of people and their behaviors are the subjects of this assignment. Those who belong to the group were the poor, abandoned children, prostitutes, witches, gamblers, robbers, thieves, burglars, and murderers. The period and location where their behaviors were observed were the late-medieval and early-modern Slavonia, and all legal provisions have been studied from the Iločki Statute. The Iločki Statute best describes in what unfavorable situations people were and to result and punishments as consequences of their conduct. Different penalties were imposed, depending on the gravity of the crime.

Key words: Late Middle and Early New Years, Ilok Statute, Marginal Groups, Socially Unacceptable Behaviors